

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σε μία και μόνη παρτίδα αντισφαίρισης (*jeu de paume*), στο Λονδίνο του τέλους του 17ου αιώνα, ο μαρκήσιος ντε Μονμπρέν κατάφερε να κερδίσει ίσαμε 50.000 λίρες¹. Ποσό «μυθικό», αν το συγκρίνουμε με το μισθό ενός τεχνίτη που, την ίδια εποχή, δεν υπερβαίνει τη μία λίρα την ημέρα. Καμία σχέση εντούτοις με τον σημερινό αθλητισμό. Ο μαρκήσιος δεν παρήγαγε θέαμα. Έπαιξε χωρίς μάρτυρες. Δεν έλαβε κάποιο μισθό ούτε πέρασε από αγώνες επιλογής ή πρωταθλήματος. Έβαλε όμως στοίχημα, προσφεύγοντας σε μία από τις πλέον πρωτόγονες μορφές παιχνιδιού και πρόκλησης σε αναμέτρηση, η οποία συνοδεύει τα περισσότερα αθλητικά παιχνίδια στο Παλαιό Καθεστώς. Έβαλε εδώ όλη του τη μαεστρία και όλο του το πάθος, όπως και στα άλλα χρηματικά παιχνίδια, έχοντας απέναντί του αντιπάλους με την ίδια βούληση.

Για να κατανοήσουμε το παλαιό παιχνίδι, θα πρέπει πρώτα να κατανοήσουμε αυτήν τη διαρκή παρουσία του στοιχήματος καθώς και τον τρόπο που στοιχηματίζουν, ακριβώς όπως στα χαρτιά ή τα ζάρια, τοποθετώντας τα χρήματα σε κοινή θέα, κάτω και δίπλα στο φιλέ προκειμένου για την αντισφαίριση: είναι, προφανώς, ο μόνος δυνατός τρόπος να εγγυηθούν τη δέσμευση του παίκτη και την ηδονή της πρόκλησης, σε αναμετρήσεις ασταθείς κι ελάχιστα οργανωμένες, που σχεδιάζονται πρόχειρα επιτόπου ή και εγκαταλείπονται ανάλογα με τις περιστάσεις και τις επιθυμίες. Τα ποσά που στοιχηματίζονται κλιμακώνουν την έξαψη και, το πιο σημαντικό, εγγυώνται την αλήθεια της συνάντησης, τη «σοβαρότητά» της, σ' έ-

να κοινωνικό περιβάλλον που δεν την οργανώνει. Η απουσία κάποιου θεσμού που να ενοποιεί τους κανόνες και να καθορίζει το χώρο και το χρόνο του παιχνιδιού, εξηγεί οπωσδήποτε και τη μορφή που αποκτούν αυτά τα εφήμερα πάθη. Η απουσία, επίσης, κάθε έννοιας «ελεύθερου χρόνου» που να καθορίζει τόσο το περίγραμμα του μόχθου, όσο και αυτό του αντίποδά του, των διακοπών και της ανάπαυσης, η ανυπαρξία αυτής της «προκαθορισμένης διχοτομίας ανάμεσα στην επαγγελματική δραστηριότητα και την ανάπαυση, όπως τη γνωρίζουμε σήμερα²» μπορούν να εξηγήσουν επίσης αυτές τις σύντομες εξάρσεις, αυτές τις έντονες αλλά και διάσπαρτες αναμετρήσεις.

Διότι, εδώ, ο χρόνος του παιχνιδιού είναι πολύ ιδιαίτερος. Ο τεχνίτης τζαμιών Μενετρά, που τόσο πιστά μεταφέρει στο ημερολόγιό του την καθημερινότητα των λαϊκών στρωμάτων στα τέλη του 18ου αιώνα, αφηγείται πλήθος περιστατικών, που είναι χαρακτηριστικά αυτής της κινητικότητας³. Μία Κυριακή στο Μοντινί, παίζει ρακέτες⁴ με το δικαστή και τον εφημέριο ύστερα από μία τυχαία συνάντηση μαζί τους. Κανονίζεται νέα συνάντηση για την επόμενη Κυριακή, που μένει χωρίς συνέχεια. Μια άλλη μέρα, στον περίπατο, παίζει με το θηροφύλακα, χωρίς επίσης να υπάρξει συνέχεια. Στο Παρίσι, οι συνήθειες του Μενετρά είναι ακόμη πιο απρογραμματιστές: περίπατοι που αποφασίζονται ξαφνικά, ψάρεμα στο Σηκουάνα ένα πρωινό μέσα στη βδομάδα, επίσκεψη στα κρασοπουλειά στις παρυφές της πόλης ένα άλλο. Όχι ότι υπάρχει πλήρης απουσία προγραμματισμού, η εναλλαγή, εντούτοις, δεν υπακούει στη ρύθμιση του ρολογιού και στην τάξη των προγραμματισμένων χρόνων. Όχι ότι το παιχνίδι σπανίζει, απεναντίας, ο χρόνος του παρεισφρέει σ' εκείνον της εργασίας, μέχρι του σημείου να παίρνει μερικές φορές τη θέση της. Και, προπαντός, καμία δομή δεν καθορίζει τη διάρκεια τούτου του παιχνιδιού και, ακόμη λιγότερο, την επακριβή οργάνωση του χώρου του ή την υπολογισμένη πρόβλεψη της εξέλιξής του.

Ότι η θέση του παιχνιδιού είναι πολύτιμη, δεν χωρεί αμφιβολία: διευθετώντας την κοινωνικότητα και την επιθετικότητα, δίνει διέξοδο σε ενορμήσεις που δεν θα μπορούσαν να εκφραστούν αλλού⁵. Αυτή η θέση, διαρκώς παρούσα, είναι ωστόσο πάντα περι-

θωριακή, υπάρχει σε συνάρτηση με άλλους χρόνους, το χρόνο της εργασίας κυρίως, ο οποίος, μαζί με το θρησκευτικό ημερολόγιο, είναι το μόνο σοβαρό σημείο αναφοράς που μπορεί να οργανώσει το σύνολο της καθημερινότητας. Η περιθωριακότητα αυτή, άλλωστε, δεν οφείλεται μόνο στην ιεράρχηση των χρόνων, οφείλεται επίσης και στην επικρατούσα αντίληψη σχετικά με το παιχνίδι: δραστηριότητα τετριμμένη, διασκέδαση χωρίς περιεχόμενο, κατεξοχήν σύμβολο του «περνάω τον καιρό μου», το παιχνίδι θεωρείται επιπλέον ότι γειτνιάζει με την επιθυμία, το απροσδόκητο, τις ταραχώδεις κι ανεξέλεγκτες χειρονομίες, που φαίνονται πάντα ύποπτες αν όχι ανησυχητικές. Διότι ποτέ δεν είναι άμοιρο κάποιας αδυναμίας: προβάλλει το μη σοβαρό και τις ορέξεις, είναι μια δραστηριότητα που η «αναγκαιότητά» της συνδέεται, αναπόφευκτα, με την «αδυναμία του ανθρώπου», την ανικανότητά του να «ασχολείται διαρκώς με σοβαρά πράγματα⁶». Η «διασκέδαση», της οποίας ο Πασκάλ εισηγήθηκε μια εκδοχή ακραία αλλά οπωσδήποτε αντιπροσωπευτική ενός πολιτισμού, εκλαμβάνεται, λοιπόν, σαν μια απώλεια, μια έλλειψη: αφορά πιο πολύ τη σάρκα παρά το σώμα, προσδίδοντας στην παλαιά μορφή του παιχνιδιού μια ακαταμάχητη αμφισημία, μια ανομολόγητη σχέση με το σφάλμα και το αμάρτημα. Το πρώτο μέρος των κειμένων που ακολουθούν έχει ως στόχο να προσδιορίσει κατ' αρχάς εκείνες τις πρακτικές του Παλαιού Καθεστώτος των οποίων οι κώδικες επιβιώνουν για καιρό μέσα στον 19ο αιώνα.

Το δεύτερο και το τρίτο μέρος των κειμένων παρακολουθούν την εμφάνιση του αθλητισμού, στο τέλος του 19ου αιώνα, την παγίωσή του στο Μεσοπόλεμο, τη σημερινή προβολή του μέσα σ' ένα όργιο εικόνων. Όλα εδώ δείχνουν πόσο οι αλλαγές στα αγωνίσματα αποκαλύπτουν τις αλλαγές των κοινωνιών που τις παράγουν: δημιουργία ενός κοσμικού (*laïque*) εορταστικού χρόνου πάνω στο παλαιό θρησκευτικό εορτολόγιο, δημιουργία μιας εξισωτικής κοινωνικότητας πάνω στην παλαιά ιεραρχημένη κοινωνικότητα, δημιουργία ενός ολυμπιακού πανθέου πάνω στην παλαιά πινακοθήκη των ηθικών μορφών. Τίποτε περισσότερο, κατ' αρχάς, από έναν ελεύθερο χρόνο που γέννησε η βιομηχανική κοινωνία, με τη νέα κατανομή του χρόνου και τη νέα αντίληψη του αποτελεσματικού και

παραγωγικού σώματος που επέβαλε. Αλλά ο αθλητισμός προβάλλει επίσης έναν κόσμο αφηγήσεων και μύθων που διηγείται η κοινωνία στον εαυτό της: ένα χώρο ηρωοποίησης που την επιβεβαιώνει ως προς τις αξίες και τις επιλογές της. Ο Πιερ ντε Κουμπερτέν προαισθάνθηκε, σχεδόν ακούσια άλλωστε, αυτό το πιθανό φανταστικό διακύβευμα: «Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του σύγχρονου αθλητισμού είναι το ότι πρόκειται μια θρησκεία»: η αναζήτηση μιας ηθικής και μιας υπερβατικότητας, σε μια κοινωνία κοσμική που φοβήθηκε ξαφνικά μήπως της λείψουν. Όχι βέβαια ότι ο αθλητισμός είναι θρησκεία, όμως το ατέρμονο παιχνίδι του με τους μύθους τον αναδεικνύει ως μια αντι-κοινωνία⁷ όπου φιλοδοξούν να εφαρμόζονται, απείρως καλύτερα από οπουδήποτε αλλού, τα πιο πολύτιμα ιδανικά μας: η απόλυτη αμεροληψία των διαιτητών, η υπεροχή της αξιοσύνης, η ισότητα των συμμετεχόντων, η εγγυημένη αφοσίωσή τους. Αρκεί να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη ενός αγώνα ή να κρατήσουμε στη μνήμη μας ορισμένα χαρακτηριστικά επεισόδια, για να έχουμε το μέτρο ενός ορατού και πραγματοποιήσιμου ιδεώδους, όπου τα πρότυπα ενσαρκώνονται στις συμπεριφορές και στα γεγονότα: μια αντι-κοινωνία, πολύ πιο πειστική άλλωστε, στο βαθμό που μαζί με τους κανόνες, έχει επίσης εξοπλιστεί με διαχειριστές, πρωταγωνιστές και κριτές. Είναι αλήθεια ότι εδώ ο ελεύθερος χρόνος διαπερνά μ' έναν πολύ ιδιαίτερο τρόπο την κοινωνική μηχανή: σαν επιβεβαιωτικός καθρέφτης μέσα στον οποίο κοιτάζεται η κοινωνία για να προσποριστεί μεγαλείο και πάθος.

Χρειάζεται, άραγε, να πούμε ότι το φαινόμενο επέσπευσε ο θρίαμβος της εικόνας και ο μετασχηματισμός του αθλητισμού σε σχεδόν ολοκληρωτικό θέαμα, ικανό να καταλάβει τις καθημερινές μας οθόνες; Η επιτυχία οφείλεται, εν προκειμένω, στην απόλυτη σύγκλιση του παιχνιδιού με την κοινωνία των ΜΜΕ και του θεάματος, ένα φαινόμενο στο οποίο είναι αφιερωμένο το τέταρτο μέρος του βιβλίου. Ο αθλητισμός ενσαρκώνει, σε σημείο διακωμώδησης, την εικόνα του σήμερα: μια πλεονάζουσα διαδοχή γεγονότων, μια αδιάκοπη ροή πληροφοριών, με ακατάπαυστη αναδιαμόρφωση των συντεταγμένων και των αποτελεσμάτων. Δεν πρόκειται πια για ένα απλό χρονικό διάστημα μέσα στην καθημερινή ζωή μας, ούτε

για μια απλή ξεχωριστή δραστηριότητα, αλλά μάλλον για μια πιστή αντανάκλαση αυτής της διάρκειας: κάθε επίδοση παράγει και μια νέα πληροφορία, κάθε αθλητική συνάντηση και κάθε πράξη πρωταθλητισμού δημιουργεί γεγονός. Κάτι που ενισχύει την παρουσία του αθλητισμού και τα όσα διακυβεύονται μέσα από αυτόν, επικυρώνοντας τη φαινομενική νομιμότητά του. Κάτι όμως που ενισχύει, ταυτόχρονα, την ενδεχόμενη «ευθραυστότητα» του, την αδυναμία του ν' αντιμετωπίσει τις παντοειδείς παραβιάσεις: τον εκμαυλισμό από την πολιτική, τις πολύμορφες απόπειρες εκμετάλλευσης της εικόνας, τον ίλιγγο των συμφερόντων, τον ίλιγγο της βίας και των ακροτήτων. Πράγματι, αξιώνοντας να προβάλει το ιδεώδες των κοινωνιών μας, ο αθλητισμός καταλήγει να αντιπροσωπεύει τη σκοτεινή πλευρά και τις πιθανές εμπλοκές τους.

Σ' έναν κόσμο δίχως υπερβατικότητα και δίχως θεούς, ο αθλητισμός μπορεί να είναι ένας από τους τελευταίους τόπους που εκφράζουν το ιδεώδες, και μάλιστα το ιερό. Η περιοπτη θέση του, η αναμφισβήτητη απλοϊκότητά του, η σκοτεινή του βούληση ν' αποτελέσει έναν κόσμο ξεχωριστό και «προστατευμένο», τον καθιστούν την ίδια στιγμή συγκεκαλυμμένα υποκριτικό, αν όχι ευάλωτο. Πολύ περισσότερο από άλλες πρακτικές, ο αθλητισμός αποκαλύπτει τις κοινωνίες μας.

Τα κείμενα που ακολουθούν είναι, στο μεγαλύτερό μέρος τους, άρθρα που δημοσιεύτηκαν ανάμεσα στο 1980 και το 2001. Ορισμένα εξ αυτών τροποποιήθηκαν ελαφρά γι' αυτή τη δημοσίευση. Ταξινομήθηκαν σε τέσσερα μέρη –«Το παλαιό αθλητικό παιχνίδι», «Η εμφάνιση του αθλητισμού», «Η γένεση των μεγάλων θεαμάτων», «Το αθλητικό τηλεοπτικό θέαμα και ο μύθος»– καθένα από τα οποία εισάγεται μ' ένα νέο κείμενο.